

ÉVFORDULÓK

Emlékezés a 125 esztendeje született Kis Jankó Borira

A sors különös ajándékának tartom, hogy a mezőkövesdi matyó hímzés nagy mesterével, Kis Jankó Borival annak idején találkozhattam. Saját maga ismertetett meg hímzéseivel és közvetlenül nyerhettem betekintést alkotó munkájába, sőt életútjának eseményeibe is.

Talán különösnek találja az olvasó, hogy ez a találkozás nem a Matyó Házban, vagy kiállításon, s nem is az ő – azóta múzeumnak berendezett – otthonában, hanem hangversenyen történt. 1947-et írtak akkor. Túl voltunk a második világháború borzalmain. Folyt a romok eltakarítása, de még nem nehezedett ránk diktatúra. Telve voltunk bizakodással, tenni akarással. Ez jellemezte kulturális életünket is. Egyik mozgatója a szabadművelődés volt. Tömegeket tudott mozgósítani, s a kultúra minden ágában értékeket eljuttatni főként azokhoz a rétegekhez, melyek ezektől addig el voltak zárva. Összegyűjtötte a népi hagyományokért, s az egyetemes emberi kultúra értékeiért lelkesedni tudó, érte tenni vágyó embereket és szabadművelődési ügyvezetői tanfolyamokon készítette fel őket erre a feladatra. Mivel ekkor a Sályban végzett zenei ismeretterjesztő tevékenységemre már országosan is felfigyeltek, bevontak ebbe a munkába. László öcsémmel meg három sályi leánnyal hegedű, zongora számokból, dalokból, versekből összeállított „munka műsorunkkal” végigjártuk a megye szabadművelődési ügyvezetői tanfolyamait. Sárospatak, Abaújszántó meg Miskolc után augusztus 19-én Mezőkövesden került sor *Sály falu hangversenyére*.

Mikor a hangverseny megkezdése előtt széttekintettem közönségünkön, meglepődve fedeztem fel soraikban egy népviseletbe öltözött matyó asszonyt is. Bár furcsának tűnt az értelmiségiekből, jórészt pedagógusokból toborzott közönség között falusi asszonyt látni, mégsem kételkedtem abban, hogy műsorunk, melynek első része „nyugati mesterek”, Lully, Alessandro Scarlatti, Tartini, Schubert műveiből állott és csak a második része állt Bartók, Kodály magyar népzeneben gyökerező műveiből, erre a matyó asszonyra is meg fogja tenni a hatását. Hiszen sályi munkám során számtalanszor meggyőződtem arról, hogy az egyszerű falusi nép is megértéssel, örömmel fogadja a zeneirodalom igazi értékeit, ha megfelelő módon tárják elébe. De hogy ilyen nagy hatással lesz a mi matyó asszonyunkra, arra nem is mertem gondolni. A műsor után a tanfolyam vezetőjével azonnal odajött hozzánk, sorra ölelt bennünket és meghívott otthonába. Akkor tudtuk meg, hogy ez a kedves, szép, értékes muzsikáért ennyire lelkesedni tudó asszony Kis Jankó Bori, a nagyhírű matyó hímzés kiváló művelője, sőt valójában annak a szűcshímzésből való egyik megalkotója. Boldogan tettünk eleget meghívásának, s így töltöttünk vele otthonában egy felejthetetlen estét.

Már házat is megcsodáltuk. A rózsás tányérokka, cserepekkal ékesített „pitart”, a „tisztá szoba” búbos kemencéjét, padkáján a szőttes takaróval, a tulipános ládát, a „torónusos nyoszolyát”, a sarokpadot, előtte a keményfa asztallal, melyen rajzai készültek, amit ő ezért „várás-asztalomnak” nevezett, a sarokpad folytatását képező hosszúpadot, rajta a guzsallyal. Aztán, mivel odakint már sötétedni kezdett, meggyújtotta a petróleumégős függőlámpáját, mire együtt mondtuk: Jó estét kívánok! Utána leültetett bennünket, majd sorra szedte elő szebbnél-szebb hímzéseit. Sőt együttesem tagjait fel is öltöztette matyó ruhába. Közben aztán megeredt a nyelve. Mesélt és mesélt.

Ekkor derült ki, hogy valódi neve Gáspár Antalné Molnár Borbála. A Kis Jankó név nagypapjának csupán gúnyneve, ragadványneve. Nagy Jánosnak hívták, aki 1870 körül született Nagy Gergely juhásznak és feleségének, Fehér Erzsébetnek 20 évi házassága után. Egyetlen fiúgyermek volt. Kis növésű, de nagyon ügyes fiú. Nem csoda, hogy szülei nagyon féltették.

Édesanyja nem engedte az utca gyerekei közé, nehogy megdobálják, vagy megverjék. Mindig mondogatta neki: jaj, jaj, kis Jankó, kis Jankó, ne menj a rossz gyerekek közé, mert valami baj ér. Ül csak ide mellém, majd én vigyázok rád. Az utcabeli asszonyok ezért aztán gúnyolták. Ők is mondogatták: kis Jankó, kis Jankó. Ez aztán rajta maradt, reá „ragadt”. Így lett Nagy Jánosból Kis Jankó. S a ragadványnév utódaira is átöröklődött.

Ez a nagypapa, Kis Jankó Nagy János híres szücsmester lett, aki hat legénnyel meg két fiával, Palival és Istvánnak dolgozott műhelyében, s az ott készített bundákat, kuzsukat szép mintákkal díszítették. Ebben a munkába Bori leánya is segédkezett. Megtetszettek neki a minták és megpróbálta azokkal saját használati tárgyait is díszíteni. Sőt, a mintákat továbbfejlesztette és hímzésein is kezdte alkalmazni. Ezek után a rokonoknak, ismerősöknek is megtetszettek, utánozni is próbálták, s Bori szívesen elő is rajzolta nekik. Így lett lassan híres író-asszony.

Nem csoda, ha az 1876-ban született, s ugyancsak Bori nevet viselő leánya, a mi Bori néink is ott sündörgött körülötte. Már 4-5 éves korában segített a selymeket szétosztani a szücsöknek. Kicsi gyerek létére azt is tudta, hogy a fehér bőrre bordó, fekete, zöld és lila, piros bőrre meg sárga, fekete, fehér meg lila selyemfonalat kell használni a minták kivarrására. Rajzolgatni is megpróbált. „Lopkodta a mintákat és ki is varrta.” A lakásban, a „házban” akkoriban a gyerekek helye a kemence-sutban, a kemencepadkának a kemence és fal közötti részén volt, hogy a felnőtteknek láb alatt ne legyenek. A kicsi Bori is ott kucorgott. Ám egyszer a sutban „kivarrta” a köténye sarkát. Mikor ezt édesanyja meglátta, nagyon megörült neki. Büszkén mutogatta ismerőseinek.

A kicsi Bori bizony gyenge testalkatú gyerek volt, s így iskolába csak 7 éves korában adták fel. Már akkor nagyon szépen rajzolt, s ezt a „tudományát” édesanyja fontosabbnak tartotta az iskolánál is, ezért onnan gyakran ki is kérte rajzban, hímzésben való segítségre. Különösen húsvét előtt volt nagy szüksége leánya segítségére. Ugyanis Kövesden a feltámadási körmenetre új surcokat illlett felvenni. A legénysorba bevetteknek, az „új legényeknek” meg hímzett elejű, lobogós gyolcs inget, s ugyancsak hímzett surcot. Természetesen a nagy leányok is tetszeni akartak, s így aztán Bori néni édesanyjának a húsvét előtti időben nagyon megszapordott a dolga. Ugyancsak szüksége volt kisleánya segítségére. Iskolába nem is járt, csak négy – valójában igen kurta – évig. De ott is mindig rajzolt, sőt szépen tudott horgolni. Született kézimunka-tehetség volt. Nagyobb korában szőni is megtanult.

Mint „nagy leány”, nagyon dolgoz, szorgalmas volt. Nemcsak a házkörüli munkában segített édesanyjának, hanem most már megrendelésre is sokat rajzolt, hímzett, s ezzel szépen keresett. Nem csoda, hogy sok anya szerette volna fia számára feleségnek megnyerni. Járogattak is szaporán házukhoz a legények a „legényjáró napokon”. S ha búcsú volt valahol, hozták neki onnan a mézeskalácsszíveket.

Téli időben fonó is volt náluk. Ide természetesen legények is jártak, mert a fonó nemcsak munka – hanem szórakozó hely is volt. S ez adta a legjobb alkalmat a fiatal leányok és legények találkozására. Ha a fonásban elfáradtak a lányok, mentek a játékok. „Kútba estem, ki húz ki?”, meg a társaik. És zengett az ének. Hogy Mezőkövesden, s általában ezen az észak-magyarországi részen olyan gazdag népdalkincs található, az nagyrészt a fonóházak kitűnő dalolási alkalmainak köszönhető. Bori néninek a népdalok is éppúgy vérévé váltak, akárcsak a szép minták. Az értékes népdalokból pedig – ahogyan azt Kodály Zoltán is vallotta – egyenes út vezet a zene nagy mestereinek alkotásai felé. Talán ezért is hatott rá oly nagyon a „Sály falu hangversenye”.

Bori néni későbbi férje, Gáspár Márton nem a fonóházi estéken, nem is a legényjáró napokon járogatott hozzájuk, mert más utcából való volt. A szigorú, íratlan törvények akkoriban azt követelték, hogy csak utcabeli legények és leányok házasodhatnak össze. Utcajuk legényei meg is akarták verni Mártont. Ám ebben az időben már kiszolgált katona volt és akkori szokás szerint nem egyedül járt „jányozni”, hanem barátai is kísérték. Azokat pedig úgy választotta meg, hogy jó verekedő emberek legyenek. Bori néni jóvendőbelijének mégis őt szemelte ki édesanyja testvére, Pali bátyja, mert együtt szolgált vele a katonaságnál és jó embernek tartotta. Bori hajlott is a szóra és már 15 évesen gyönyörű „jegysurcot” varrt Mártonnak. Még abban az évben, 1891-ben férjhez is ment hozzá. Egy évig az anyósánál laktak, azután visszaköltöztek az édesanyja házába. Ebben a házban akkor tizenegyen éltek. Édesanyja, édesapja, Pali

nagybátyja, annak András testvére és felesége, Dorogi Erzsébet, Mari testvére és az ő gyermekei.

A „nagycsalád” nőtagjai, ha dolgoztak is keveset a határban, inkább „varrással” foglalkoztak. De Bori néni szeretett a határban is lenni, mert ott látta a kék eget, a mezei virágokat és örült a szép színeknek. Nagyon szerette a virágokat. Kertjében is sok virágot ápolt, gondozott. Azokat gyakran nézegette, majd emlékezetből lerajzolta. De sohasem másolta a természetet. Nem a virág látványát igyekezett papírra vetni, hanem mindig stilizált virágokat rajzolt. Úgy, ahogyan a lelkén átszűrődve, mintává álmodta azokat. Nem hiába nevezte rajzolt virágait „álmai virágjainak”.

Közben hat fiúgyermeket hozott világra. De csak négyet tudott felnevelni, mert az első és utolsó gyermeke meghalt. Életében a szomorúságból is kivette a részét. Ám a rajzolásban, hímzésben mindig vigasztalást talált. Készített számtalan korozsmát, férfiinget, surcot, lepedővéget. Munkái egyre jobban terjedtek nemcsak a környéken, idehaza, hanem határainkon, sőt a tengeren túl is. Világhírnevet szereztek nem csupán neki, hanem Mezőkövesdnek és vele együtt a magyar népi díszítőművészetnek.

Szenvedélyes rajzoló tehetsége még a velünk töltött estén sem hagyta nyugodni. Papírt, ceruzát vett elő és legnagyobb örömünkre nekünk is rajzolt. De ahogyan rajzolt, azon elámultunk. Villámgyorsan futott ceruzája a papíron. Határozottan, javítgatás nélkül. Nem osztotta be a felületet, s nem tervezgette, hogy hová mit tegyen. Elkezdte a rajzolást a papír sarkában, aztán ceruzája alatt nőtt a folyóka, megjelentek a rózsák, melyekből száz különbözőt is tudott rajzolni, s a végén ott volt a daloló madár. Annak ellenére, hogy a rajz két oldalán nem voltak egészen egyforma motívumok, mégis csodálatos egységben tündökölt az egész. Akárcsak a virágos mező, melyet nem kertész ültetett be előre elkészített terv szerint, hanem nőtt magától, mégis csodálatosan, ahogyan annak titokzatos törvényeit a Teremtő alkotta meg.

Boldogan köszöntük meg Bori néniék ezt a páratlan értékű ajándékot. Vendégeknyvébe, melyet büszkén mutogatott, ha jól emlékszem ilyesmit írtam: „Azért jöttünk Mezőkövesdre, hogy hangversenyünkkel művészetet hozzunk, de Bori nénitől mi kaptunk igazi művészetet.”

Mikor évek múlva ismét eljutottam Mezőkövesdre, s elzarándokoltam Bori néni házába, már csak Mari testvére fogadott. Bori néni 1954-ben eltávozott az élők sorából. De az a mező-

Mezőkövesd, Tölgyfa u. 19. Az utolsó matyó üstökös ház
(Tóth János: Népi építészetünk hagyományai c. könyvéből)

kövesdi matyó hímzés, amit ő tett motívumkincsében gazdagabbá, színesebbé, él. Élteni, alkotásra serkenti a népművészeket az ő nevét viselő, két évenként megrendezésre kerülő országos hímzőpályázat. Nevét megtanulták mindenütt a nagyvilágban, ahová hímzéseit eljuttatták. S ezek ma is szerte a világban a magyar nép alkotó tehetségéről tesznek bizonyosságot, akárcsak Bori néni szobra, mely most már ott díszlik a mezőkövesdi Közösségi Ház előtt. Némaságában is arra int, arra tanít, hogy becsüljük, szeressük, ápoljuk azt, ami a miénk.

Barsi Ernő